

УДК: 343.451

Костянтин Євгенович ШЕВЕЛЕВ,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

Олександр Олександрович АВДЕЄВ,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД НЕПОВНОЛІТНІХ

Постановка проблеми. Першим міжнародним документом, у якому ставилася проблема захисту прав малолітньої людини, була Женевська декларація 1923 р. Уперше в історії людства було сформульовано право дитини на допомогу, виховання й захист, тобто в тих сферах життя, де раніш ішлося тільки про філантропію. Декларацію спрямовано на створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психічний розвиток дитини. Однак цей документ мав лише декларативний характер, і тому реальний правовий захист був можливий через створення норм національного права на основі ухвалення державами міжнародних договорів. 20 листопада 1959 р. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй ухвалила Декларацію прав дитини, що регулює положення дитини в сучасному суспільстві, основними принципами якої є те, що дитині незалежно від кольору шкіри, мови, статі та віри законом слід забезпечити соціальний захист, надати умови та можливості, що дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально та духовно. 20 листопада 1989 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила та відкрила для підписання Конвенцію про права дитини, яка 27.02.1991 р. була ратифікована Україною. Основні положення Конвенції знайшли відображення у Законі України «Про охорону дитинства» від 07.03.2001, який визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток установлює основні засади державної політики у цій сфері.

На сучасному етапі демократичних перетворень у державі питання прав дитини потребує вирішення як на рівні міжнародних правових відносин, так і на рівні національного законодавства. В Україні на конституційному рівні закріплено права дитини. Конституція, зокрема,

проголошує рівність прав дітей (статті 24, 52), охорону дитинства (ст. 51), заборону насильства над дитиною та її експлуатацію (ст. 52), право на життя (ст. 27), захист та допомогу держави дитині, позбавленій сімейного оточення (ст. 52), і право на освіту (ст. 53). У багатьох країнах світу створюються та розвиваються інститут захисту прав дитини, механізми реалізації цих прав шляхом заснування нових відомств та органів тощо. Але, на жаль, в Україні недостатньо вдосконалено систему захисту прав неповнолітніх, у першу чергу кримінально-правовими заходами реагування.

Виклад основного матеріалу. Найчастіше жертвами злочинів стають діти-сиріти, діти з неповних сімей та інші незахищені верстви населення. Розглянемо на прикладах. Так, Харківською місцевою прокуратурою виявлено факти зловживання опікунськими правами з боку Е. 1941 р. н. Установлено, що у районній в м. Харкові адміністрації на первинному обліку перебуває Л. 01.10.2002 р. н., який згідно з рішенням ради №... від 05.12.2005 був влаштований і дотепер перебуває у Люботинській школі-інтернаті для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Згідно з рішенням районної в м. Харкові адміністрації від 12.03.2006 комунальна квартира по пр-ту Московському в м. Харкові, співвласником якої був неповнолітній Л., була продана з одночасним придбанням на його ім'я частини комунальної квартири № 18 по вул. Якіра в м. Харкові. Рішенням районної в м. Харкові адміністрації від 03.02.2006 над Л. була встановлена опіка, його опікуном призначено Е. На підставі заяви Е. районною в м. Харкові адміністрацією ради від 03.02.2008 останній було надано дозвіл на оформлення договору купівлі-продажу частини квартири № 18, по вул. Якіра 3-а в м. Харкові від імені підопічного Л. у зв'язку з даруванням на його ім'я частини квартири за адресою: м. Харків, пр-т. Московський, (про що Е. дала письмове зобов'язання), яка належала опікуну неповнолітнього. Квартира, що належала Л., по вул. Якіра в м. Харкові від імені неповнолітнього була продана трьом особам, а 12.10.2008 був оформлений договір дарування 34/100 частин квартири за адресою: м. Харків, пр-т. Московський, на ім'я Л. від імені Е. Водночас перевіркою встановлено, що вищезазначений договір дарування у КП «ХМБТІ» зареєстрований не був, фактично житлове приміщення на ім'я н/л Л. не оформлювалось у зв'язку з чим власником квартири з правом розпорядження та отримання установчих документів залишилась Е.

Крім того, в подальшому, в порушення вимог статті 71 Цивільного Кодексу України, де передбачено перелік угод, для укладення яких потрібні дозвіл органів опіки і піклування і, в першу чергу, договори, що потребують нотаріального посвідчення і спеціальної реєстрації, відмова від належних підопічному майнових прав, поділ майна, поділ або обмін жилої площі, видача письмових зобов'язань тощо, Е., отримавши дублікати правостановлюючих документів на своє ім'я, без дозволу органів опіки уклала договір обміну 34/100 частин квартири за адресою: м. Харків, пр-т. Московський, на частину квартири по вул. Танкопія, 32 в м. Харкові.

Таким чином, за результатами розслідування кримінального

провадження за вказаним фактом встановлено, що Е., зловживаючи опікунськими правами та порядком здійснення опіки, передбаченими статтею 67 Цивільного Кодексу України, діючи всупереч ст. 71 Цивільного кодексу України, з корисливою метою не зареєструвала договір дарування 34/100 частин квартири за адресою: м. Харків, пр-т Московський, на ім'я Л., залишившись власником квартири, а в подальшому отримавши дублікати правовстановлюючих документів на своє ім'я, без дозволу органів опіки уклала договір міні 34/100 частин квартири за адресою: м. Харків, п-т. Московський на по вул. Танкопія, в м. Харкові, що призвело до втрати н/л Л. житлового приміщення та отримання опікуном окремої житлової площі. У діях Е. встановлено ознаки складу злочину, передбаченого статтею 167 Кримінального кодексу України – використання опіки чи піклування з корисливою метою на шкоду підопічному (зайняття житлової площі, використання майна тощо), вироком суду від 08.12.2016 Е. визнано винною у скоєнні цього злочину та притягнуто до кримінальної відповідальності окремою ухвалою суду

Зазначений приклад наочно показує, під яким низьким рівнем контролю перебуває захист майнових прав неповнолітніх у Україні з боку органів державної влади та місцевого самоврядування.

У цьому випадку предметом злочинного посягання виступила житлова площа неповнолітнього. У випадку скоєння злочину, передбаченого статтею 167 Кримінального кодексу України диспозиція статті чітко розписує ознаки вказаного складу: зловживання опікунськими правами, спеціальний суб'єкт (опікун, піклувальник), корисливий мотив тощо.

Розглянемо інший випадок: у Харкові виявлено факт порушення Н., 1988 р. н., конституційних прав малолітньої О., 06.08.2010 р. н. Установлено, що Н. веде антисоціальний спосіб життя, зловживає спиртними напоями, неодноразово проходила лікування від алкоголізму у спеціалізованих медичних закладах, розлучена, має малолітню доньку О., 06.08.2010 р. н., яка мешкає разом з нею за адресою: м. Харків, вул. Іскринська, але вихованням дочки Н. не займається (рішенням Жовтневого районного суду м. Харкова від 25.03.2011 р. була позбавлена батьківських прав стосовно дитини від першого шлюбу С. 2006 р. н), ніде не працює; у квартирі зареєстрований її співмешканець, існує на випадковій заробітці, епізодично вживає наркотичні засоби.

Під час вивчення умов проживання малолітньої дитини О. встановлено, що ці умови є незадовільними. У квартирі – антисанітарні умови, для дитини бракує необхідних речей і продуктів харчування, психологічний клімат у сім'ї незадовільний, мати вихованням дитини не займається, дитину не утримує, залишає її на декілька днів, зловживає спиртними напоями. Малолітня О. перебуває на обліку у соціальних службах як дитина, що перебуває у скрутних життєвих обставинах.

Крім того, 01.05.2011 р. н/л О. була госпіталізована до 17-ї міської лікарні з діагнозом «голодна виснага», в цьому медичному закладі

перебувала тривалий час на лікуванні. Згідно з випискою з історії розвитку міської дитячої клінічної поліклініки № 12 О. перебуває на диспансерному обліку з діагнозом «фізична та психологічна відсталість, перинатальний гипоксичний – ішемічного ураження центральної нервової системи, atopічний дерматит». Хвороби виникли внаслідок відсутності необхідного догляду й раціонального збалансованого харчування, рекомендації дільничного лікаря та лікарів – спеціалістів по лікуванню дитини мати не виконує.

Згідно з висновком експертизи указані наслідки заподіяли тяжку шкоду здоров'ю дитини і стали можливими у результаті злісного невиконання Н. обов'язків по догляду за дитиною всупереч вимогам ст. ст. 28, 48 Конституції України, де встановлено, що кожен має право на повагу до його гідності, ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню, та ст. 150 Сімейного кодексу України, яка зазначає, що батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток тощо.

Вироком суду від 01.11.2016 Н. визнано винною у скоєнні злочину, передбаченого статтею 166 КК України «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування», притягнуто до кримінальної відповідальності та позбавлено батьківських прав.

Аналізуючи статтю 166 Кримінального кодексу України стосовно тяжких наслідків, ми бачимо, що тяжкі наслідки – ознака оціночна, яка потребує свого визначення у кожному конкретному випадку. Такими наслідками можуть визнаватися смерть, каліцтво дитини чи особи, стосовно якої встановлено опіку чи піклування, захворювання їх на небезпечну хворобу, вчинення ними суспільно небезпечних діянь, які призвели до смерті інших осіб, заподіяння істотної шкоди їх здоров'ю або потягли за собою великі матеріальні збитки, тощо. При цьому обов'язковою умовою кримінальної відповідальності батьків, опікунів чи піклувальників є те, що зазначені наслідки перебувають у причинному зв'язку із їх діянням. У кожному випадку в разі спричинення тяжкої шкоди здоров'ю неповнолітнього потрібна фахова оцінка судово-медичних експертів.

Висновки. Незважаючи на існування системи актів національного законодавства з питань захисту молоді і дитинства, а також низки міжнародно-правих актів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, залишається не вирішеною низка проблем, пов'язаних із кримінально-правовим захистом неповнолітніх, їх вихованням, навчанням, використанням інших соціальних благ тощо.

Вітчизняне законодавство лише в загальному вигляді висвітлює проблему спричинення тяжких наслідків дитині у контексті статті 166 Кримінального кодексу України. Ця проблема поки що вирішується на рівні законодавчо закріплених заборон у різних сферах.

Вирішити окреслені проблемні питання можна шляхом подальшого

вдосконалення кримінального законодавства з метою безумовного дотримання прав дитини, а також зміни практики діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Надійшла до редколегії 18.02.2020

Константин Евгеньевич ШЕВЕЛЕВ,

кандидат юридических наук

(Харьковский национальный университет внутренних дел)

Александр Александрович АВДЕЕВ,

кандидат юридических наук

(Харьковский национальный университет внутренних дел)

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ПРАВ И СВОБОД НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Статья посвящена отдельным практическим аспектам квалификации уголовных преступлений против прав несовершеннолетних. Приведен сокращенный анализ основных дефиниций и нормативно-правовых актов, определяющих признаки составов преступлений данной категории (а именно, ст. ст. 166, 167 Уголовного кодекса Украины). Сделаны выводы об эффективности уголовно-правовой защиты нарушенных прав несовершеннолетних путем привлечения виновных лиц к ответственности.

Ключевые слова: *несовершеннолетние лица, социальные выплаты, имущественные права, уголовно-правовая защита, тяжкий вред, состав преступления, отчетно-статистическая документация.*

Oleksandr O. AVDEIEV,

PhD in Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs)

Kostiantyn Ye. SHEVELEV,

PhD in Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs)

CERTAIN ISSUES OF CRIMINAL AND LEGAL PROTECTION OF THE RIGHTS AND FREEDOMS OF MINORS

The article is focused on certain practical aspects of qualifying criminal offenses against the rights of minors. It provides a bridged analysis of the main definitions and regulatory acts that define the characteristics of the offenses of this category (namely, the Articles 166, 167 of the Criminal Code of Ukraine). It contains conclusions on the effectiveness of the criminal law protection of the violated rights of minors, by bringing perpetrators to justice.

Key words: *minors, social benefits, property rights, criminal protection, grievous harm, corpus delicti, reporting and statistical documentation.*